

Gheorghe Șincăi în conștiința mureșenilor

MONICA AVRAM
Biblioteca Județeană Mureș

În mod firesc, nașterea și existența unei personalități de talia lui Gheorghe Șincăi ridică numeroase semne de întrebare și determină o serie de controverse, legate fie de locurile natale sau de data nașterii, fie de diferite aspecte sau momente din viața sa particulară.

„Cazul Gheorghe Șincăi” este – în opinia mea – unul fericit din acest punct de vedere, și când afirm acest lucru, mă refer la faptul că s-a stabilit atât ziua nașterii sale, cât și locul unde a văzut lumina zilei.

Gheorghe Șincăi s-a născut deci la 28 februarie 1754, nu în 1753, nici în 1755, deși, dacă luăm în considerare propriile sale declarații, toate cele trei repere cronologice ar trebui să fie reale. Cu toate acestea, s-a optat pentru anul 1754, fiind singura dată menționată clar, explicit, și nu prin intermediul unor calcule.¹

În ceea ce privește locul nașterii, azi e deplin cunoscut faptul că Șincăi s-a născut la Râciul de Câmpie în casa bunicului din partea mamei și abia la vârsta de 8-10 ani se mută la Șamșud / Șinca Veche, în condițiile în care au loc binecunoscutele modificări de statut ale moșiei părintești. Aici își va petrece anii copilăriei, urmând ca instruirea școlară să o înceapă la Săbed, nu departe de locurile natale.

Chiar dacă ne-am limita doar la locul nașterii sale și ar fi suficient să-l considerăm pe Gheorghe Șincăi nu numai un mare român, ci unul dintre cei mai de seamă cărturari mureșeni. Îl putem deci „revendica”, deși, dacă ar fi să luăm în considerare activitatea sa la Blaj, probabil că la fel de îndreptățit ar fi și vechiul centru al culturii românești să-l socotească printre ai săi.

Din fericire însă, contactul lui Șincăi cu locurile natale, cu Mureșul și împrejurimile sale nu se limitează doar la anii copilăriei. Dimpotrivă, există mai multe momente în care el revine în aceste locuri, adus fie de dorința de a-și vizita familia și casa părintească – despre care Serafim Duicu spune că a fost transformată în școală și a funcționat până la sfârșitul secolului al XIX-lea² – fie

¹ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972, p. 119; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincăi*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 13.

² Serafim Duicu, *op. cit.*, p. 14.

adus de obligații profesionale, fie pentru a-și căuta liniștea în clipele grele ale vieții sale mult prea încercate.

În opinia mea, există în viața lui Șincai trei mari etape în care legăturile sale cu locurile natale și cu orașul Târgu-Mureș sunt mai strânse, mai puternice. În stabilirea acestora nu am ținut seama doar de criteriul cronologic, cât mai degrabă de natura evenimentelor care îl determină să revină. Cele trei momente sunt:

- a) anii copilăriei și începutul instrucției școlare;
- b) anii directoratului;
- c) anii de după eliberarea din închisoarea de la Aiud și până la stabilirea la moșia contelui Wass de Tăga.

Revenind la prima etapă și la anii copilăriei, este azi binecunoscut faptul că Șincai și-a început educația la școala de la Săbed, unde se familiarizează cu limba maghiară. Va petrece o scurtă perioadă de timp și în școala sătească de la Șamșud / Șincai, urmând ca, la insistențele fratelui său mai mare – căpitanul Ion Șincai, un om educat, preocupat îndeaproape de pregătirea fraților săi mai mici și a cărui semnătură apare pe documentul semnat de militarii români la 1790³ – să-și completeze studiile la Oșorhei – Târgu-Mureș.⁴ Va rămâne aici timp de doi ani – 1776-1769 – frecventând cursurile gimnaziului reformat, înființat în anul 1557.⁵ Matricole ale colegiului din această perioadă nu există, motiv pentru care putem doar presupune că Șincai a urmat clasele de sintaxă și poetică și, în plus, cea de stilistică. A fost, de asemenea, familiarizat cu istoria biblică, istoria universală și cea a românilor.⁶ Începe totodată să studieze limbile latină, germană și maghiară, dar poate că unul dintre cele mai importante câștiguri din această perioadă este întâlnirea cu profesorul Kovásnai, un om de o cultură deosebită. De altfel, relația de prietenie și apreciere reciprocă dintre cei doi, relație care continuă și după plecarea lui Șincai de la Târgu-Mureș, reiese foarte clar din modul în care fostul elev vorbește despre această perioadă: „*La cultivarea mea a contribuit cu cea mai mare strădanie bărbatul de înaltă erudiție, profesorul Kovásnai Sándor, a cărui umanitate nu va fi uitată de posteritatea târzie*

³ Căpitanul Ion Șincai semnează petiția ofițerilor români de graniță din 1790, act premergător *Supplex*-ului: *Ioannes Sinkay capitaneus ex 2-a valabica pedestris legione*. Vezi Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru literatură, 1965, p. 15.

⁴ Al. Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca. Discursulu de recepțiune de A. Papiu Ilarianu și răspunsulu de Georgiu Barițiu în ședința publică a Societății Academice Române din 14 septembrie 1869*, București, Tipografia Națională, 1869, p. 13.

⁵ Serafim Duicu, *op. cit.*, p. 15.

⁶ Ladislau Kocziány, *Kovásnai Sándor*, în *Profiluri mureșene*, vol. 1, Târgu-Mureș, Întreprinderea Poligrafică Târgu-Mureș, 1971, p. 35-40.

din cauza volumului său intitulat *Carmina...*”⁷ Cei doi s-au mai întâlnit și cu alte ocazii, când Kovásnai era custode al Bibliotecii Teleki, iar Șincai, în lungile sale inspecții școlare, profita de prezența la Târgu-Mureș pentru a studia fondurile acesteia. Mai mult, Șincai are aprecieri de laudă la adresa volumului de poezii al lui Kovásnai, ori se știe că în acele timpuri, astfel de cărți nu se cumpărau, ci erau dăruite de autor apropiaților săi, în semn de apreciere. În plus, după răscoala din 1784 se observă și o schimbare în modul de gândire al profesorului, în felul său de a vedea lucrurile, care probabil se datorează discuțiilor cu Șincai.⁸

Șincai amintește în scrierile sale nu doar „Oșorheiul amical,” ci și „Oșorheiul cultural,” intenția sa fiind aceea de a scoate la lumină meritele acestui oraș, precum și posibilitățile sale de a oferi elevilor un cadru adecvat învățaturii. Amintește, deci, cele două instituții de învățământ – gimnaziul romano-catolic și colegiul reformat – dar vorbește în egală măsură și despre celelalte două instituții culturale: biblioteca și Societatea pentru cultivarea limbii maghiare, chiar dacă ultima s-a înființat după terminarea studiilor sale la Târgu-Mureș.

În ceea ce privește cea de a doua etapă, ca director al școlilor românești din Transilvania – funcție îndeplinită pe durata a 12 ani, între 1782-1794 – Șincai revine de nenumărate ori la Târgu-Mureș și în împrejurimi. De altfel, conform statisticilor „*prin silința și munca mea numărul școlilor s-a ridicat la 300 ...*”⁹ Dintre acestea, 27 se aflau pe teritoriul Scaunului Mureș, în Comitatul Târnavelor. O scurtă și rapidă enumerare a acestora ne demonstrează că interesul său nu s-a limitat la o anumită zonă geografică, ci s-a răsfrânt asupra întregului teritoriu mureșean.¹⁰ Situația ne demonstrează, de asemenea, capacitatea lui Șincai de a acționa în mod direct și fără nici un fel de rețineri în vederea dezvoltării învățământului românesc, în condițiile în care cele 27 de școli au fost deschise pe parcursul a doar doi ani, între 1787-1789.¹¹

Că în calitate de director al școlilor românești a revenit de multe ori în aceste locuri, o dovedesc chiar spusele sale: „*În timpul domniei lui Iosif al II-lea am fost silit să inspectez de trei ori toate școalele naționale românești, una câte una, și să raportez oficial despre starea, progresul și funcționarea lor.*”¹² Un calcul simplu ne

⁷ *Ibidem*, p. 37.

⁸ *Ibidem*, p. 38.

⁹ Ion Gh. Stanciu, *O istorie a pedagogiei universale și românești până la 1900*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977, p. 213.

¹⁰ Traian Popa, *Activitatea școlară a lui Gheorghe Șincai*, în *Societatea de mâine*, 1 / 1924, p. 435-436; Idem, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Tipografia Corvin, 1932, p. 255.

¹¹ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966, p. 66.

¹² Ion Gh. Stanciu, *op. cit.*, p. 213; D. Ghișe, P. Teodor, *op. cit.*, p. 125.

arată de câte ori s-a aflat Șincai în Comitatul Târnavelor, precum și faptul că vizitele sale erau de mai lungă durată!

Mai mult, într-un raport înaintat guvernului în anul 1790, Șincai supune atenției forurilor conducătoare faptul că există în Scaunul Mureșului dascăli care nu-și îndeplinesc obligațiile în limitele prevăzute. Pe baza acestuia, administrația locală a Scaunului Mureș este însărcinată să soluționeze problema. La rândul său, vicecomitele districtului afirmă în cadrul ședinței din 11 martie 1790 că „*Gheorghe Șincai, directorul școlilor românești, a raportat On. Guvern că și în județul nostru sunt învățători cari numai pentru aceea au primit funcția aceasta ca să se sustragă de la sarcinile publice, dar nu instruiază tinerimea.*”¹³ Cu acest prilej, a fost întocmită și lista celor 27 de școli mai sus-amintite, precum și numele învățătorilor desemnați de Șincai.

Se ridică în acest fel un mare semn de întrebare, o nedumerire privitoare la legalitatea unui document datat 24 iunie 1794 prin care episcopul Ion Bob îl acuză pe Șincai de neglijență în serviciu, că nu cercetează școlile și, mai mult, că „*se bate cu orașenii la Târgu-Mureș.*”¹⁴ Nu putem trece cu vederea caracterul destul de violent și aprig al lui Șincai, dar nu putem ignora nici falsitatea acuzațiilor care i-au fost aduse în timpul procesului cu episcopul Ion Bob și acoliții săi. Prin prisma celor amintite, consider totuși că documentul din 1794 nu este decât o altă încercare nereușită de a-l denigra pe Șincai; pe de altă parte, însă, poate proba prezența sa la Târgu-Mureș.

Faptul că Șincai revine la Târgu-Mureș în anii directoratului este dovedit și de întâlnirile, deja amintite, cu profesorul Kovásnai, în cadrul intim al Bibliotecii Teleki, și care trebuie să fi avut loc înainte de anul 1792 – anul morții profesorului.

În ceea ce privește cea de a treia etapă, a anilor premergători instruirii tinerilor conți Wass, prezența lui Șincai la Târgu-Mureș sau trecerea sa prin localitate sunt dovedite foarte clar de documentele studiate încă din anul 1924 de profesorul Traian Popa, documente care se aflau în arhiva orașului Târgu-Mureș și cea a județului Mureș-Turda.¹⁵ Ele reprezintă actele celor trei procese în care Șincai era implicat direct și care se desfășurau la Tabla Regească din Târgu-Mureș.

Primul proces este cel care îl implica pe subprefectul din Aiud, Al. Gyutjó, acuzat de Șincai de comportament violent și mistificare a adevărului. În acest sens, aflat la Cluj, la 10 octombrie 1795, Șincai înaintează guvernului o cerere în

¹³ Traian Popa, *Activitatea școlară ...*, p. 435; Idem, *Monografia ...*, p. 255.

¹⁴ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Tipografia Lumina, 1944, p. 276.

¹⁵ Traian Popa, *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Târgu-Mureș, Tipografia Ardealul, 1924.

care solicită sprijin împotriva dușmanilor săi, care l-au închis la Aiud; el solicită un avocat din oficiu pentru a demara acțiunea legală și, în acest sens, subliniază atât importanța serviciilor sale publice desfășurate până în acel moment, cât și situația materială și financiară deplorabilă. Lăsând la o parte sensibilitatea umană, cererea este un important document autobiografic, ea conținând numeroase date personale. După acest moment, procesul este transferat la Curtea de Apel din Târgu-Mureș de unde, în 1796 doi grefieri – Iosif Almasi și Ioan Lantos – sunt trimiși la Blaj pentru a verifica adevărul celor spuse de Șincai.

Cel de al doilea proces este cel deschis împotriva lui Ion Szathmáry, căruia Șincai i-a arendat moșia părintească. Neînțelegerile dintre cei doi au degenerat într-o luptă pe care se pare că Șincai a pierdut-o. Mai mult, a accentuat și neînțelegerile dintre frații Șincai, relația lor devenind destul de încordată. Acuzat de proastă administrare, Șincai este nevoit să facă bilanțul veniturilor și cheltuielilor moșiei, rezultatul final indicându-l – o dată în plus – ca păgubit.

Evoluția relațiilor de familie ne îngăduie să înțelegem mai ușor de ce la mijlocul deceniului al nouălea își găsește adăpost nu în casa fraților, ci în cea a cumnaților Teodor Graur și Ion Caliani, doi nobili români din Râciu, căsătoriți cu surorile sale. De la Râciu, el va continua să se deplaseze de multe ori la Târgu-Mureș, să întâlnească unele persoane cunoscute, dar și pentru a studia la biblioteca telekiană.

Din nefericire, împreună cu cei doi cumnați va veni la Târgu-Mureș și în ziua de 2 decembrie 1795; și este binecunoscut episodul în care, rămânând peste noapte la o cârciumă de pe strada Călărașilor, este jefuit de 16 galbeni, motiv pentru care o va da în judecată pe soția cârciumarului. Procesul s-a desfășurat tot la Târgu-Mureș și se încheie – aproape în mod firesc – tot cu păgubirea lui Șincai.

S-ar putea crede că Târgu-Mureșul i-a purtat ghinion marelui cărturar, deși la o astfel de concluzie probabil că nu ajunge decât o persoană foarte pesimistă. Orașul a fost doar locul de desfășurare a proceselor sale, și nu cauza – o cauză care trebuie căutată în trecutul său nu prea îndepărtat, în felul în care a înțeles relația cu episcopul Ion Bob.¹⁶

Nu putem deci vorbi de un fel de încercare de „răscumpărare a greșelilor” a orașului Târgu-Mureș față de Șincai. Cu toate acestea, au existat de-a lungul anilor o serie de manifestări cultural-artistice, științifice, omagiale în memoria cărturarului, sărbători la realizarea cărora și-au dat concursul instituțiile de cultură, autoritățile locale și cele județene. Astfel, Șamșudul – localitatea în care și-a petrecut anii copilăriei – a preluat numele Șincai.¹⁷ Cu ajutorul sătenilor, un

¹⁶ Ion Chinezu, *Pagini de critică*, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 182.

¹⁷ În materialele găsite nu se precizează data exactă a schimbării numelui. Se pare însă că a avut loc după 1918, când familia nobilă Bethlen a părăsit localitatea, și anii

localnic – sculptorul Constantin Dombi – a realizat un bust din bronz al cărturarului și l-a amplasat în centrul așezării. Monumentul a fost înconjurat cu un mic parc în anii 1995-1996, după declarațiile viceprimarului din localitate. Același sculptor a dăruit și vecinilor din Râciu un bust asemănător.

În anul 1966 – la împlinirea a 150 de ani de la nașterea lui Șincai – ambele localități menționate au organizat manifestări omagiale în amintirea cărturarului, prilej cu care au fost dezvelite și două plăci memoriale.

Târgu-Mureșul poartă la rândul său semnele trecerii lui Gheorghe Șincai prin localitate. Astfel, în anul 1994, cu prilejul împlinirii a 240 de ani de la naștere, un liceu din localitate a primit numele „Gheorghe Șincai.” Momentul a prilejuit o amplă manifestare, la organizarea căreia au colaborat Inspectoratul Școlar Județean Mureș, Grupul Școlar „Gheorghe Șincai”, Inspectoratul pentru Cultură al județului Mureș și, evident, Biblioteca Județeană Mureș. Programul manifestării a cuprins numeroase momente în care au fost antrenați – în egală măsură – elevii școlii și cadrele didactice, dar și edilii județului. Totodată, a avut loc și o ceremonie religioasă prilejuită de punerea pietrei de temelie a unui bust Gheorghe Șincai.

Într-adevăr, în noiembrie 1996, în cadrul „Zilelor Gheorghe Șincai,” la împlinirea a 180 de ani de la moartea cărturarului, a avut loc festivitatea de dezvelire a unui bust, realizat de sculptorul mureșean Ion Vlasiu, un nume de marcă al culturii românești.

Mai mult, la 4 februarie 1997, Institutul de Cercetări Socio-Umane, amplasat în clădirea Teleki din Târgu-Mureș, va prelua, la rândul său, numele „Gheorghe Șincai.” Prezidiul Academiei Române a răspuns astfel cererii înaintate de conducerea institutului, și dovedește, o dată în plus, că, deși Gheorghe Șincai poate fi revendicat și de alte localități românești, el rămâne un mureșean prin excelență.

În fața unei asemenea personalități nu putem decât să ne plecăm privirea și să îi urmăm sfatul rostit la frageda vârstă de 18 ani: „*Nimic pentru mine, totul pentru neamul meu!*”¹⁸ și, de asemenea, să ne dorim precum Papiu Ilarian: „*Spiritul tău fie în mijlocul nostru!*”¹⁹

BIBLIOGRAFIE

❖ Nicolae Albu, *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Tipografia Lumina, 1944.

³⁰ când un membru al aceleiași familii revine în aceste locuri și găsește numele schimbat. Informația a fost găsită în *Mezősámsont: múlt és jelen*, Marosvásárhely, Impress, 1997, p. 11.

¹⁸ Serafim Duicu, *op. cit.*, p. 20.

¹⁹ *Ibidem*, p. 242.

- ❖ Ion Chinezu, *Pagini de critică*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
- ❖ Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, Editura Sport-Turism, 1983.
- ❖ T. Georgescu, Emil Bâldescu, *Ctitori de școală românească în secolul 19*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
- ❖ Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj-Napoca, Dacia, 1972.
- ❖ Kocziány Ladislau, *Kovásnai Sándor*, în *Profiluri mureșene*, vol. 1, Târgu-Mureș, Întreprinderea Poligrafică Târgu-Mureș, 1971.
- ❖ Vasile Netea, E. Nicoară, *Gheorghe Șincai*, în *Figuri mureșene*, Târgu-Mureș, Tipografia Ardeleana, 1933, p. 17-31.
- ❖ Al. Papiu Ilarian, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Șinca. Discursul de recepțiune de A. Papiu Ilarianu și răspunsul de Georgiu Barițiu în ședința publică a Societății Academice Române din 14 septembrie 1869*, București, Tipografia Națională, 1869.
- ❖ Traian Popa, *Activitatea școlară a lui Gheorghe Șincai*, în *Societatea de mâine*, 1 / 1924.
- ❖ Traian Popa, *Monografia orașului Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Tipografia Corvin, 1932.
- ❖ Traian Popa, *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai*, Târgu-Mureș, Tipografia Ardealul, 1924.
- ❖ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania, 1774-1805*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1966.
- ❖ Ion Gh. Stanciu, *O istorie a pedagogiei universale și românești până la 1900*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1977.
- ❖ Mircea Tomuș, *Gheorghe Șincai*, București, Editura pentru literatură, 1965.

ANEXĂ

Tabelul școlilor greco-catolice înființate în comitatul Târnavelor
în timpul directoratului lui Gheorghe Șincai

Nr. crt.	NUMELE LOCALITĂȚII	NUMELE ÎNVĂȚĂTORULUI	DATA INAUGURĂRII
1.	Adămuș	Ioan Pop	9 dec 1787
2.	Andrașfalău	Petru Toma	29 dec 1787
3.	Bodogaia	Filip Moldovan	29 dec 1787
4.	Bord	George Pop	1 ian 1788
5.	Ebesfalău	Ioan Alamori	
6.	Agrișteu	Ioan Sevestrean	2 ian 1788
7.	Erneiul-Mare	Petru Sôcs	22 dec 1789
8.	Hagymaș-Bodon	Iosif Bernați	7 noiembrie 1789
9.	Valea-Lungă (Hosszupatak)	Ioan Aron	29 dec 1787
10.	Iclodul Mic	Basilu Barna	29 dec 1787
11.	Lăscud	Teodor Pop	23 ian 1788
12.	Lodroman	Ioan Trâncu Prim. Toma Moldovan	19 dec 1789 18 dec 1787
13.	Mădărașul de Câmpie	Al doilea Ion Raț	23 mart 1787
14.	Medesfalău	Aron Pop Prim. Chirion Neagoe	23 dec 1787 29 dec 1787
15.	Micăsasa	Al. d. Mich. Renei	29 dec 1787
16.	Nirașteu	Dimitru Pop	29 dec 1787
17.	Pănade	Vasile Cipariu	24 oct 1789
18.	Iernut	Ioan Seulian Prim. Bas. Pop	1 ian 1787
19.	Șamșudul de Câmpie	Al doilea Ioan Dubleu	1 mart 1789
20.	Șeulia	Teodor Pop	30 dec 1787
21.	Sarosul maghiar	Gheorghe Pop	15 dec 1787
22.	Șomfalău	Alex. Pop	1 apr 1788
23.	Spini	Simion Costea	2 ian 1788
24.	Sâncel	Ion Popa Pintilie	1 ian 1788
25.	Valea Sasului	Gheorghe Raț	18 dec 1787
26.	Sângeorzul de Mureș	Andre Borbos	22 dec 1789
27.	Velț	Ioan Borbos	15 dec 1787

Gheorghe Șincai in Mureș People Consciousness

Abstract

Șincai is undoubtedly one of the most important scholars who were ever born in Mureș County. And he always remained close connected to his native places and people.

I consider that there are three stages in Șincai's life in which his connections with Mureș County were stronger. The first stage refers to the years of childhood, spent at Râciu de Câmpie and then at Șamșud / Șinca Veche. He began his education at Săbed, and then he will continue his studies at Târgu-Mureș. He will gain one of his teachers affection – Kovásnai Sándor – and, many years later, he will come back in town to meet him.

The second stage refers to the years he worked as a general manager of Romanian schools from Transylvania. He laid the foundations of 27 schools in Mureș County area in only two years.

The third stage refers to the processes Șincai was involved in, and they let him without any material goods.

A lot of cultural manifestations took place in the second half of the 20th century in Șincai's memory. A lot of bronze statues and memorial plaques were placed all over the county: Săbed, Râciu, Șincai, Târgu-Mureș. More than that, his name is given to a local highschool and to the prestigious Research Institute from our town.